

УДК 343

КВАЛІФІКАЦІЯ НАРКОТИЧНОЇ ВІКТИМІЗАЦІЇ

Моденко І.М., аспірант,
заступник декана юридичного факультету з навчальної частини,
викладач кафедри
адміністративного і кримінального права
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті досліджено роль жертви в скоєнні наркотичних злочинів. Проведено кримінально-правову кваліфікацію злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, на підставі чого розроблено кваліфікацію наркотичної віктимізації.

Ключові слова: кваліфікація злочинів, жертва, віктимізація, віктимність, кваліфікація віктимізації, наркотична віктимізація.

В статье исследована роль жертвы в совершении наркотических преступлений. Проведена уголовно-правовая квалификация преступлений в сфере оборота наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов и прекурсоров, на основании чего разработана квалификация наркотической виктимизации.

Ключевые слова: квалификация преступлений, жертва, виктимизация, виктимность, квалификация виктимизации, наркотическая виктимизация.

Modenko I.M. QUALIFICATION OF NARCOTIC VICTIMIZATION

The article investigates the role of the victim in the commission of narcotic crimes. The criminal-law qualification of crimes in the sphere of circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors was carried out. On the basis of which the qualification of narcotic victimization was developed and conducted.

Key words: crime qualification, victim, victimization, victimization, victimization qualification, drug victimization.

Постановка проблеми. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів створюють загрозу заподіяння шкоди або заподіюють фактичну шкоду здоров'ю невизначеного кола осіб. Наркотична злочинність розповсюджується з кожним днем і набуває нових забарвлень. Важливим аспектом у визнанні діяння злочином відіграє кваліфікація злочину, адже якщо відсутні певні елементи кримінально-правової кваліфікації, то діяння не можна визнати злочином. Із цього приводу існує чимало цікавих досліджень і настанов. Кваліфікація наркотичної віктимізації досі не досліджена, проте вона необхідна, аби прослідкувати роль жертви в учиненні наркотичного злочину, отримати відповідь на питання: «Чому постраждала саме ця особа, а не інша?»

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові погляди у сфері віктимології та віктимізації розроблялися Р.С. Белкіним, В.В. Васеливичем, В.В. Голюною, Б.М. Головкіним, В.В. Джужою, О.М. Джужою, Г.А. Зоріним, Л.Л. Кельїном, О.Г. Куликом, О.М. Литвиновим, А.В. Майоровим, О.Є. Михайловим, В.С. Мінською, О.М. Моїсеєвим, М.С. Пруссом, В.Я. Рибальською, Д.В. Ривманом, М.В. Сенаторовим, В.О. Туляковим, Л.В. Франклом, Г.І. Чечелем та ін.

Серед останніх здобутків можна виокремити працю Т.В. Корнякової, О.Л. Соколенко, Г.С. Юзікова «Віктимологічне моделювання у системі заходів забезпечення кримінологічної безпеки суспільства», у якій авторами подано визначення поняття «віктимізація» та проведено аналіз ролі жертви в учиненні злочинів.

Натепер не проведено кваліфікацію наркотичних злочинів саме з боку жертви. Жертва відіграє неабияке значення, тому з метою проведення якісної кваліфікації наркотичних злочинів і врахування істотних деталей, притаманних учасникам злочину (злочинець і жертва), доцільно провести кваліфікацію наркотичної віктимізації.

Постановка завдання. Метою статті є проведення кваліфікації віктимізації в учиненні злочинів у сфері обігу наркотичних речовин, психотропних засобів, їх аналогів і прекурсорів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «кваліфікація злочину» можна визначати по-різному: встановлення тотожності ознак учиненого суспільно небезпечного діяння ознакам кримінально-правової норми, що передбачає відповідальність за це діяння [1]; установлення і юридичне закріплення точної відповідності ознак учиненого діяння й ознак складу злочину, передбаченого кримінально-правовою нормою [2]; кримінально-правова оцінка вчиненого суспільно небезпечного діяння [3, с. 6–44].

Кваліфікація віктимізації є неоднорідною за своєю сутністю, адже віктимізація – це процес перетворення потенційних жертв у потерпілих від злочинів, тобто осіб, підсвідомо наділених внутрішньою віктимністю [4, с. 38].

Л.В. Франкл зазначав: «Із несуттєвими відмінностями під віктимізацією традиційно розуміють процес і результат перетворення особи або соціальної групи на жертву злочину (злочинних посягань)» [5, с. 80].

Т.В. Корнякова в підручнику «Віктимологічне моделювання у системі заходів забезпе-

чення кримінологічної безпеки суспільства» визначає: «Віктимність означає схильність особи при визначених обставинах стати жертвою злочинів, але не всіх, а, як правило, конкретних видів. У силу своїх моральних, психологічних, соціальних якостей (жадібності, легковірності, заздрості або службового та суспільного становища), особи стають жертвами злочинців. У більшості випадках протиправні діяння обумовлені поведінкою самої жертви злочину. А саме: особливостями ситуаційного стану (сп'яніння), станом здоров'я (дефекти органів чуття), особливим психічним настроєм, пов'язаним із неадекватними діями у звичайній ситуації; недбалючим ставленням до особистої безпеки, честі, гідності та збереження майна; небажанням повідомити правоохоронні органи про вже скоєний стосовно нього злочин; легковажним ставленням до правил, які охороняють громадську безпеку і порядок; укладанням незаконної угоди; провокуючою поведінкою» [6, с. 10–11].

М.В. Сенаторов у монографії «Потерпілий від злочину в кримінальному праві» розглядав віктимізацію як процес утворення жертв злочинів у суспільстві, у якого є свої детермінанти, закономірності, тенденції: «Віктимізація пов'язана з формуванням індивідуальної та групової віктимності, збільшенням частки віктимізованих осіб у структурі населення, а також із наслідками злочинності, а саме: утворенням контингенту жертв злочинів, як зареєстрованих, так і латентних» [7, с. 94].

Віктимізація аналізується за такими показниками, як рівень (кількість жертв злочинів, індекс віктимності), структура (розподіл за групами й видами злочинів, контингентом жертв, територіальною ознакою), динаміка (зміна рівня і структури в часі) [5, с. 214].

Схематично віктимізацію можна поділити на декілька етапів: виникнення віктимності – утворення криміногенної ситуації – реалізація віктимності злочинним посяганням – посткримінальна поведінка жертв злочинів [8].

Наркотична віктимізація – це процес затягнення та результат перетворення в жертву злочину (стає наркоманом конкретна особа або група осіб) унаслідок регулярного вживання наркотичної речовини [4, с. 38]. Виходячи з даних судової практики, у багатьох випадках між винним і потерпілим ще до виникнення злочинної ситуації склалися іноді доволі складні взаємини.

З метою проведення кваліфікації наркотичної віктимізації необхідно провести загальну кваліфікацію наркотичних злочинів.

Об'єктом злочинів у сфері обігу наркотичних і психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів є правовий режим обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів [9]. Певній групі злочинів властивий додатковий об'єкт. Так, під час викрадення наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 308 Кримінального кодексу (далі – КК) України) поряд зі здоров'ям шкода заподіюється й відносинам власності, а в разі незаконної видачі рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 319 КК України) порушується

нормальна діяльність відповідних установ. Відносини власності й нормальна діяльність підприємств та установ є в таких випадках додатковими об'єктами посягання [10].

Більшість злочинів цієї категорії вимагає встановлення ознак предмета посягання. Більшість предметів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, уведени до переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у вигляді таблиць I–IV [11]. Предметом цього виду злочинів є наркотичні засоби, психотропні речовини та їх аналоги.

Об'єктом віктимізації, за М.В. Сенаторовим, є охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, учасниками яких є особи, блага, права й інтереси яких поставлені під загрозу злочинних посягань. Ідеться про так званих потенційних жертв, коло яких визначено сферою кримінально-правової охорони [7, с. 94].

Відштовхуючись від наданої кваліфікації, окремо взята особа – жертва – не є об'єктом наркотичної віктимізації. На нашу думку, особа – жертва – може бути об'єктом учинення наркотичного злочину. Наприклад, коли людина насильно вводять певний наркотик з метою її «підсадження» на наркотик, аби підвищити попит чи змусити її до вчинення певних дій.

Об'єктивна сторона характеризується діями у формі активних дій: викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308 КК України); незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання (ст. 309 КК України), схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 315 КК України); спонукання неповнолітніх до застосування допінгу (ст. 323 КК України). Такі злочини, як порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320 КК України), порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням і масовим отруєнням (ст. 325 КК України), як і порушення правил поводження з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами (ст. 326 КК України), можуть учинятися як шляхом дій, так і шляхом бездіяльності [9].

Об'єктивна сторона віктимізації включає ситуацію, за якої відбувалося посягання (місце, час, спосіб заподіяння шкоди), а також поведінка жертви.

Цілком згодні з позицією науковця Д.В. Ривмана, який зазначив, що обставини, за яких учинено злочин, і дії чи бездіяльність з боку жертви мають вагомим значенням. Проведемо аналіз. Якщо наркоділки пропонують наркотики в пізній час у парку, то що там роблять потенційні жертви? Або ж жертва в цьому випадку є одним зі злочинців, адже купує наркотик?

Поведінка жертви може бути провокуючою, наприклад, особа дивно себе поводить – дивна хода, занепокоєння, тремтлячі

руки, приливи паніки тощо. Наркоділки впізнають у ній наркомана й пропонують нову дозу.

Що ж стосується контрабанди наркотиків, ситуація дещо відрізняється, адже контрабандистом може бути навіть не обізнана з цим людина, тому особливу роль відіграє скоріш засіб учинення – наявність транспорту для перевезення. Однак існують випадки, коли контрабанду проводять за власним бажанням в особистих речах або у власному організмі. Також спостерігаються випадки насильницького перевезення наркотиків за допомогою застосування хірургічних методів тощо.

Суб'єктом наркотичних злочинів є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Винятком є викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308 КК України), які передбачають кримінальну відповідальність з 14 років. У процесі кваліфікації низки діянь вимагається встановлення ознак, які характерні для спеціального суб'єкта злочинів. Такими є незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 319 КК України); спонукання неповнолітніх до вживання допінгу (ст. 323 КК України) тощо. Якщо розглядувані діяння вчинила особа, яка не володіє ознаками спеціального суб'єкта, кваліфікація за цими статтями виключається.

Суб'єктом віктимізації, за Д.В. Ривманом, є особи, благам, правам чи інтересам яких реально заповдіяно злочином шкоду [12, с. 82]. Дійсно, суб'єкти наркотичних злочинів і суб'єкти наркотичної віктимізації відрізняються.

Із суб'єктивного боку злочини проти здоров'я населення можуть учинюватись умисно (в більшості) та з необережності. Діянням, які проявляються в порушенні певних правил (порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320 КК України), порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням і масовим отруєнням (ст. 325 КК України) тощо), притаманні обидві форми вини. Для кваліфікації низки злочинів необхідним є встановлення спеціальної мети, яка як обов'язкова ознака включена до диспозицій відповідних норм. Такими є, зокрема, незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів з метою їх використання для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин (ст. 311 КК України).

Також вагоме значення має вина особи, яка вчинила злочин, що поділяється на умисел і необережність. У більшості випадків ця категорія злочинів учиняється умисно.

Відповідно до п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» [13, с. 4], про умисел на збут наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів може свідчити як відповідна домовленість

з особою, яка придбала ці засоби чи речовини, так й інші обставини, зокрема великий або особливо великий їх розмір; спосіб упакування та розфасування; поведінка суб'єкта злочину; те, що особа сама наркотичні засоби або психотропні речовини не вживає, але виготовляє та зберігає їх; тощо. При цьому варто мати на увазі, що відповідальність за збут таких засобів і речовин настає незалежно від їх розміру.

Дії особи, яка під виглядом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів умисно збуває будь-які інші засоби чи речовини з метою заволодіння грошима чи майном, потрібно кваліфікувати як шахрайство, а за наявності до того підстав – і як підбурювання до замаху на незаконне придбання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, дії ж покупця – як замах на вчинення злочинів, передбачених ст. 307, або ст. 309, або ст. 311 КК України.

У випадках, коли наркотичний засіб, психотропну речовину або їх аналоги о одночасно виготовлено й для особистого вживання, і для збуту, вчинене кваліфікується за сукупністю злочинів, передбачених ст. ст. 307 і 309 КК України. При цьому варто мати на увазі, що за ст. 309 КК України повинні кваліфікуватися дії винного лише в частині виробництва, виготовлення і зберігання цих засобів і речовин у тому розмірі, в якому він їх вжив чи планував ужити. Відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, обладнання, призначеного для виготовлення цих засобів, речовин і їх аналогів, а також прекурсорів, за заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовою особою своїм службовим становищем настає, відповідно, за ст. ст. 308, 313, 312 КК України в разі умисного незаконного їх вилучення будь-яким із цих способів з підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності чи в окремих громадян, у тому числі вилучення наркотиковмісних рослин або їх частин із земельних ділянок господарств чи громадян до закінчення збирання врожаю. При цьому не має значення, правомірно чи незаконно особа володіла наркотичним засобом, психотропною речовиною, їх аналогом чи прекурсором або вирощувала наркотиковмісні рослини, які стали предметом незаконного вилучення.

За змістом ч. ч. 1 і 2 ст. 308, ч. 1 ст. 313, ч. ч. 1 і 2 ст. 312 КК України, відповідальність за викрадення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, обладнання, призначеного для їх виготовлення, або прекурсорів настає у випадках протиправного таємного чи відкритого в тому числі із застосуванням насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я, або з погрозою застосування такого насильства (за винятком викрадення в такий спосіб обладнання), вилучення їх у юридичних чи фізичних осіб, які володіють ними як законно, так і незаконно (крадіжка, грабїж) [13, с. 7].

Суб'єктивна сторона віктимізації – це «вина» жертви, мотиви й цілі її віктимної поведінки [12, с. 82].

У більшості випадків розповсюдження наркотиків відбувається саме за бажанням жертви. Люди починають уживати їх із цікавості, аби відволіктись від проблем, забути про них; отримати задоволення/ейфорію/кайф. Хвороба починається пізніше, коли відбулось звикання.

Висновки з проведеного дослідження. Дослідження елементів складу злочинів у сфері обігу наркотичних і психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів дасть змогу виявити важливі аспекти скоєння злочинів, які допоможуть їм запобігти в тому числі шляхом пізнання потенційною жертвою можливих способів їх учинення. Проведення кваліфікації віктимності, у цьому випадку кваліфікації віктимності наркотичного злочину, дасть можливість краще пізнати участь жертви у скоєнні злочину, що допоможе розібратися в ролі жертви, що в майбутньому дасть змогу знизити наркотичну злочинність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Наумов А.В., Новиченко А.С. Законы логики при квалификации преступлений. Москва: Юрид. лит., 1978. 104 с.
2. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. Москва: Юрид. лит., 1972. 352 с.
3. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
4. Корнякова Т.В., Моденко І.М. Віктимологічне моделювання наркотичної злочинності в Україні. Eurasian Academic Research Journal. 2017. № 4 (10). С. 37–41.
5. Туляков В.О. Виктимология (социальные и криминологические проблемы): монографія. Одеса: Юрид. лит., 2000. 336 с.
6. Корнякова Т.В., Соколенко О.Л., Юзіков Г.С. Віктимологічне моделювання у системі заходів забезпечення кримінологічної безпеки суспільства: монографія / за заг. ред. проф. Т.В. Корнякової. Д.: ЛІРА, 2016. 220 с.
7. Сенаторов М.В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві: монографія. Харків: Право, 2006. 208 с.
8. Головкін Б.М. Віктимізація населення в Україні: стан, детермінанти, запобігання. Теорія і практика правознавства. 2014. Вип. 2 (6). URL: <http://law.nlu.edu.ua/article/viewFile/63468/58894>.
9. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. URL: <http://pravoznavec.com.ua/books/162/28#chlist>.
10. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (у редакції від 12.01.2018). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
11. Невеликі, великі та особливо великі розміри наркотичних засобів, що знаходяться у незаконному обігу. Таблиця 1, затверджена Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 01.08.2000 № 188 (у редакції від 19.06.2015). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0512-00>.
12. Ривман Д.В. Кримінальна виктимология: учебник. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 304 с.
13. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 № 4 (у редакції 18.12.2009). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02>.